

● RELVANÄITUS

Jahipüss – nii tarbeese kui ka iluasi

Eesti ajaloomuuseumi relvakogu hoidja Jaak Mälli üks soov läks jõulu eel täide – Haapsalu raekotta sai väljanäitusele sadakond jahipüssi tema hoole all olevast kogust, väljapanekut täiendavad omakorda Läänemaa meeste uhkeimad jahitrofeed.

KAIRE REILJAN
kairre@raee.ee

Mäll ütles, et on jahirelvade näitust pakkunud mitmele muuseumile, kuid seni pole asja saanud. SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid võttis lõpus vedu ja nii toodigi 98 jahipüssi aastaks Tallinnast Haapsallu näitusele. Neile on lisatud kaks püssi Haapsalu ja Läänemaa Muuseumide kogust.

Eesti ajaloomuuseumi relvakogus on 2700 museaali, neist tulirelvi 600 ringis ja nende hulgas omakorda paarsada jahipüssi.

Jahipüsside on ajaloomuuseumi relvakogusse jõudnud peaaegu igast maailma otsast, üks uhkem kui teine. Nende kohta ütles Mäll, et enamasti on need muuseumi sattunud baltisakslaste kaudu. „Baltisakslased olid tsaararmees ja riigiametites väga hinnatud, pealegi olid nad varakam ühiskonnaklass. Nad reisisid palju ja sealt, kus käidi, toodi ka midagi huvitavat kaasa,” ütles Mäll. Hiljem annetati püssid Eesti ajaloomuuseumi eelkäijale Eestimaa provintsiiaalmuuseumile.

Eestlased ja püssid

Jaak Mäll ütles, et eestlastel on püssidega läbi aegade olnud hea side. Nii on kroonik Christian Kelch 17. sajandi lõpus oma kroonika sissejuhatuses kohaliku rahvast kirjeldades kirja pannud, et peale kõige muu on nad päris osavad ja teevad ise püsse. Kelchi hinnangul olid püssid päris korralikud ning eestlaste valatud kuulid ja püssirohi paremadki, kui oli linnades saada.

Kõige vanemad näitusele jõudnud relvad ulatuvad Rootsi aega ehk 17. sajandisse. Päris ehedat 17. sajandi relva küll näitusele ei näe, aga on püsse, mille osa detaile kuulub sellesse aega ja mida on hiljem täiendatud või ümber ehitatud.

Näituse vanimad püssid on muuseumi kogusse jõudnud 20. sajandi alguses peamiselt Lääne-Eestist. Mälli sõnul on neid rased dateerida. Suure töökoosusega on need eestlaetavad vanakesed valmistatud 17. või 18. sajandil, sest sellele viitab vorm. Hiljem on neid ümber ehitatud. Nii on näiteks algne Rootsi tüüpi ränilukk 1850. aastail perkusioon- ehk tongluku peale ümber ehitatud.

„Tolleaegne püssirohi, must tinakuul ja korralik sirge vintraud – kui seda korralikult puhastada, kuhugi mitte laokile jätta, ei juhtu püssiga ka 300 aasta jooksul midagi,” kinnitas Mäll ja lisas: „Mul on tunne, et sajandite jooksul pole need püssid kasutuselt läinudki.”

Samas vitriinis asuvate püsside kohta ütles Mäll, et siingi on tegemist taaskasutusega. Need on 19. sajandi lõpu laitarberelvad. Püssimeistrid ostsid kokku vanu katkiseid püsse ja tehastes lasti teha suures koguses lihtsaid, odavaid komponente nagu päästikud ja lukud. Ümber tehtud püss muudeti rublaga maha. Sellest ka nimetus: rublased püssid.

Mäll juhtis tähelepanu ühele püssile, mis on teistest moodult

Eesti ajaloomuuseumi relvakogu hoidja ja näituse kuraator Jaak Mäll turneb relvade hingega.

lühem: „Siin on üks härra sellisest rublapüssist kərbiku teinud, ilmselt selleks, et salaküttida.”

Eestimaa linnades tegutsesid aga saksa püssimeistrid, kes tegid peenemat tööd. Mäll nimetas 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses tegutsenud relvaseppa Johann Friedrich Kühnlenziti, kes oli ühtlasi Tallinna Neitsitorni esimene eraisikute omanik. Tema tehtud on näitusele jõudnud sileraudne eestlaetav ränilukuga jahipüss.

18. sajandi teisel poolel tegutses Tallinnas relvameister Georg Witt, kelle käitetööst näitusele jõudnud püssi teeb omapäraseks, et meister on võrtnud rootsiaegsed raud aastast 1629 ja 1656 ning 150 aastat vanade raudade peale teinud uue püssi.

Eestlaste edulugu

„Kui meil püssimeistrite kohta pealt on Eestis üks edulugu, siis on see 20. sajandi alguses Tallinnas tegutsenud vendade Aleksander ja Rudolf Passupi lugu,” ütles Mäll.

Vendadest oli Aleksander tõsine püssimeister, Rudolf aga rohkem ärimees. Ettevõtmist alustati Tallinnas 1910. aastal. „Nad olid tehnoloogia esirinnas, nende töökoda oli täies ulatuses elektrifitseeritud, neil olid tolle aja kohta väga ilusate litograafiliste joonistustega kataloogid, mida anti välja kolmes kohalikus keeles – eesti, saksa ja vene keeles,” ütles Mäll.

Vendade Passupite valmistatud püsse on näitusele kaks. Mälli sõnul olid Passupite leivanumbriks kombinatsioonpüssid ja ostjate seas populaarsed kohapeal kokku pandud püssid. Vennad ostsid Saksamaalt valmis püsse ja püssikomponente, panid need kokku ja lisasid optilised sihikud, rihtisid ja tegid klientide soovil muudki.

Näituse kauneimad püssid on baltisakslased oma rännakuult kaasa toonud.

4 • ARVO TARMULA

Läänemaa jahimeeste trofeed toimetas näitusele Arne Taal.

da ühtegi dokumenti. „Paljuski sai see siis näitusele sellepärast, et ehk keegi teab midagi või väärtust vastupidist.”

Püssid sulatusahju

Kui suur hulk näitusele olevaid relvi on kunagi provintsiiaalmuuseumi sattunud, siis teise poole kohta saab vitriinidelt lugeda, et need on saadud politsei- ja piirivalveameti kaudu.

Nimelt kuulub Jaak Mäll ajaloomuuseumi esindajana komisjoni, mis otsustab registreerimata relvade saatuse üle. Enamasti on nende saatust üks: sulatusahju. Mälli sõnul hävitatakse aastast 4000–5000 tsviirrelva, valdavalt ongi tegemist jahirelvadega.

Politsei- ja piirivalveameti hinnangul on Eestis praegu umbes 100 000 registreerimata relva. Suur hulk tuleneb sellest, et pikka aega ei nõutud relvavahutaja ja relvi sai tellida postimüügikataloogist.

Relvabude teema tuli kõne alla 1960. aastate lõpus. Jahirelvad olid siis odavad.

„Päris sageli tuleb ette, et noored ostavad talu ning siis hakkavad kapi tagant ja põõningult relvaid välja tulema. Need tuuakse politseisse,” tõi Mäll näite, kuidas registreerimata relvad politseisse jõuavad. Samuti võib juhtuda, et vana jahimees sureb, kuid tema lapsed ja lapselapsed pole relvast huvitatud ja toovad selle ära. Registreerimata relva ei tohi kodus hoida.

„Ei võtnud kaua aega, kui sain aru, et jälgin protsessi, mis hävitab üht olulist materiaalse kultuuri osa,” ütles Mäll komisjoni kuulumise kohta. Pärast päberite kordasamist on tal nüüd võimalik huvipakkuvaid esemepäraseid muuseumikoguse korjata ning igaveseks säilitada riigi omanduses ja riigimuseumi kollektsioonis.

Relvakogu hoidja on arvamusel, et koguda ei tule mitte üksnes vanu ja haruldasi relvi, vaid ka uuemaid, mida liigub praegusel ajal palju. „Seda õpetas mulle baltisakslasest kollektsionääri Hoyningen-Huene näide,” ütles Mäll. Kõlavale nimele vaatamata ei olnud Hoyningen-Huene perekond kuigi rikas ja mees töötas Krimmis pangamatematikuna. Rahalised võimalused polnud küll suured, aga oli huvi ja nii pani ta kokku korraliku kogu tol ajal odavalt relvadest. 1913 annetas Hoyningen-Huene oma kogu Eesti provintsiiaalmuuseumile. Nüüd imestavad ajaloomuuseumi relvakabrisse sattunud, kust on õnnestunud saada üks või teine haruldus. „Kui tema poleks neid korjanud, siis neid enam poleks,” tõi Mäll.

Ka nõukogudeaegsed jahipüssid on 50 aasta pärast haruldus. „Sest seadusega ette nähtud viisil ei ole neil relvaldel võimalust lõpetada mujal kui sulatusahjus,” võttis Mäll jutu kokku.

Passupite kliendid olid kõrged riigiametnikud, kohaliku mõisnikud jt. „Ju siis oli nende töö nii kvaliteetne. Nad spetsialiseerusid tolle aja kohta eesrindlikele tehnoloogiale – optilistele sihikutele,” ütles Mäll.

Passupite edulugu lõppes Eesti vabariigi algusega, sest nende senine klientuur, mõisnikud ja tsaariametnikud, olid mineviku kadunud ja senine ärimudel enam ei toimunud. „Väga oled olnud tavalisele inimesele mõeldud keskklassi toodet, kuid neil polnud võimalik masstootmist arendada ja nad ei suutnud konkureerida odavate, Euroopas toodetud jahipüsside edasimüümisega,” ütles Mäll.

Alex Passupi saatusest pole suuremat teada, kuid Rudolf tegutses 1930. aastail Tartus tegutsenud Vidrik Särje valmistatud jahipüss. „Tundub, et tal oli väga väike töökoda ja ta teigi ainult lihtsaid asju. Need pole nii levinud kui Passupite relvad,” ütles Mäll.

Järgmist Eestis toodetud püssi nimetab Jaak Mäll aga fantoompüssiks. See on 12kallibri üheraudne jahipüss. „Eesti kohtuekspertisi instituti kaudu aegne ekspert Ülo Põldsam ratis nagu rauda, et tegemist on tootmiskondides Norma väikeses seerias toodetud püssiga,” ütles Mäll ja lisas, et sellise püssi tootmise kohta ei ole õnnestunud lei-